

Mite, simbol, culte

OPERA OMNIA
RAIMON PANIKKAR
VOL. IX | TOM I

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

I
MÍSTICA I ESPIRITUALITAT
1. Mística, plenitud de Vida
2. Espiritualitat, el camí de la Vida

II
RELIGIÓ I RELIGIONS

III
CRISTIANISME

IV
HINDUISME

V
BUDDHISME

VI
CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG

VII
HINDUISME I CRISTIANISME

VIII
VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

IX
MISTERI I HERMENÈUTICA
1. Mite, símbol, culte
2. Fe, hermenèutica, paraula

X
FILOSOFIA I TEOLOGIA

XI
SECULARITAT SAGRADA

XII
ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA
(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

MITE, SÍMBOL, CULTE

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Jordi Pigem

TRADUCCIONS

Adelaide Baracco

Joan Llopis

Jordi Pigem

Josep-Maria Terricabras

Tina Vallès

Maria Verdaguer

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original	MITO, SIMBOLO, CULTO
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL, SLL Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Primera edició	NOVEMBRE DEL 2009
Producció editorial	IGNASI MORETA
Producció gràfica	INÈS CASTEL-BRANCO
Correcció de compaginades	JOSEP TORRAS
Impressió i relligat	AGPOGRAF, SA Pujades, 124 08005 Barcelona
© 2008	RAIMON PANIKKAR INTERNATIONAL COPYRIGHT HANDLED BY EDITORIALE JACA BOOK, MILANO
© 2009	ADELAIDE BARACCO COLOMBO, JOAN LLOPIS SARRIÓ, JORDI PIGEM PÉREZ, JOSEP-MARIA TERRICABRAS NOGUERAS, TINA VALLÈS LÓPEZ i MARIA VERDAGUER MATA per les traduccions
© 2009	FRAGMENTA EDITORIAL per aquesta edició
Dipòsit legal	B. 42.803-2009
ISBN	978-84-92416-13-4 [obra completa] 978-84-92416-27-1 [vol. 1x tom 1]

 Generalitat de Catalunya
Departament
de la Vicepresidència

 Generalitat de Catalunya
Institut Català
de les Indústries Culturals

 Obra Social 'la Caixa'

 FUNDACIÓ
VIVARIUM

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: el Departament de la Vicepresidència (Generalitat de Catalunya), l'Institut Català de les Indústries Culturals (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya), la Fundació La Caixa i Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Abreviatures</i>	13
<i>Introducció</i>	15

Primera part MITE

Secció primera MYTHOS

I TOLERÀNCIA, IDEOLOGIA I MITE	27
1 La llei de la tolerància	27
2 Aclariment terminològic	28
3 Els quatre moments de la tolerància	30
<i>a Aspecte polític</i>	30
<i>b Aspecte teològic</i>	31
<i>c Aspecte filosòfic</i>	31
<i>d Aspecte místic</i>	32
4 Entre la ideologia i el mite: la tolerància	34
<i>a Els límits de la tolerància</i>	34
<i>b Ideologia i tolerància</i>	38
<i>c Tolerància i mite</i>	40
<i>d Mite i ideologia</i>	43
II MORALITAT I MITE. LA MORAL DEL MITE I EL MITE DE LA MORAL	45
1 La moralitat	45
<i>a La «moral» del mite</i>	46

<i>b</i>	<i>La desmitificació del mite</i>	47
2	El mite	57
<i>a</i>	<i>El mite de la moral</i>	57
<i>b</i>	<i>La desmitificació de la moral</i>	59
<i>c</i>	<i>Remitificar la moral</i>	64
III	EL SENTIT DEL MITE	73
1	L'estudi dels mites	77
<i>a</i>	<i>El mite</i>	79
<i>b</i>	<i>Mitologia</i>	83
2	La interpretació dels mites	86
<i>a</i>	<i>Traducció</i>	86
<i>b</i>	<i>Sentit i significat</i>	88
<i>c</i>	<i>Hermenèutica</i>	92
3	Els mites del món asiàtic	96
<i>a</i>	<i>Interculturalitat</i>	98
<i>b</i>	<i>El coneixement simbòlic</i>	101
4	L'aporia logomítica	103
IV	MYTHOS I LOGOS. VISIÓ MITOLÒGICA I VISIÓ RACIONAL DEL MÓN	107
1	Nou tesis	110
2	Nou <i>sūtra</i> sobre <i>mythos</i> i <i>logos</i>	112
<i>a</i>	<i>No hi pot haver cap fenomenologia del mite</i>	113
<i>b</i>	<i>La mitofania, però, existeix</i>	114
<i>c</i>	<i>Creiem tant en el mite corresponent, que ni tan sols no creiem que hi creiem</i>	115
<i>d</i>	<i>El mite no pertany al camp de la reflexió</i>	115
<i>e</i>	<i>L'accés al mite és la fe</i>	116
<i>f</i>	<i>El mite no és un objecte del pensament (lògic)</i>	116
<i>g</i>	<i>El mite es desenvolupa en la seva pròpia temporalitat</i>	117
<i>h</i>	<i>El mite té una transparència especial</i>	117
<i>i</i>	<i>El mite pur roman sempre improferit i impensat</i>	118
3	La paràbola d'Eddington i Dürr	119
V	UN BON TEÒLEG HA D'ESTIMAR ELS MITES	123

Secció segona

MYTHOI

I	EL MITE DE PRAJĀPATI. LA CULPA ORIGINANT O LA IMMOLACIÓ CREADORA	131
1	El problema	131
<i>a</i>	<i>El fet universal del dolor</i>	131
<i>b</i>	<i>La consciència del dolor com a pena</i>	133
<i>c</i>	<i>La resposta cristiana: el pecat original</i>	136
2	El mite de Prajāpati	137
<i>a</i>	<i>Soledat</i>	139
<i>b</i>	<i>Sacrifici</i>	141
<i>c</i>	<i>Integració</i>	144
3	L'hermenèutica	150
<i>a</i>	<i>La culpa originant</i>	151
<i>b</i>	<i>La immolació creadora</i>	155
<i>c</i>	<i>La redempció òntica</i>	158
II	ŚUNAḤŚĒPA: UN MITE SOBRE LA CONDICIÓN HUMANA	161
1	Mite i història	161
<i>a</i>	<i>Fets mítics i fets històrics</i>	162
<i>b</i>	<i>El pluralisme de les ideologies i dels mites</i>	165
<i>c</i>	<i>El desafiament a la filosofia i a la teologia</i>	167
El desafiament a la filosofia	167	
El desafiament a la teologia	168	
2	La història de Śunaḥśepa	169
<i>a</i>	<i>La narració (el legein del mite)</i>	170
<i>b</i>	<i>El context (el mite del legein)</i>	194
El sacrifici (el passat)	194	
La consagració reial (el present)	196	
La sacralitat del tema (el futur)	200	
<i>c</i>	<i>Els comentaris (el logos del mite)</i>	202
Els elements de la història sagrada	204	
El sacrifici humà	205	
3	El mite de la condició humana	207
<i>a</i>	<i>Els personatges</i>	209
Els homes	210	
· Śunaḥśepa	210	

· <i>Rohita</i>	214
· <i>Hariścandra</i>	216
· <i>Ajigarta</i>	217
· <i>Viśvāmitra</i>	219
· <i>Vasiṣṭha</i>	219
· <i>La gent</i>	220
Els Déus	221
· <i>Varuṇa</i>	221
· <i>Indra</i>	222
· <i>El panteó vàdic</i>	226
El cosmos	228
<i>b Els mitemes</i>	229
Els mitemes presents	230
· <i>La presència de la mort</i>	230
· <i>La solidaritat de la vida</i>	232
· <i>El desig de transcendència</i>	234
Els mitemes absents	238
· <i>La sexualitat</i>	239
· <i>La perspectiva política</i>	243
· <i>L'escatologia</i>	245
<i>c El descondicionament de l'home</i>	247
III YAMA: MITE DE L'HOME PRIMORDIAL	253
1 Els bessons dels Déus i de l'home: Yama-Yamī	254
2 El precursor	257
IV EL MITE DE L'INCEST COM A SÍMBOL DE REDEMPCIÓ EN L'ÍNDIA VÈDICA	265
Introducció	265
1 La qüestió	267
2 Els textos	268
3 Interpretació	276
Segona part	
SÍMBOL	
I SÍMBOL I SIMBOLITZACIÓ	283
1 La inèrcia de la ment	283
2 Pensar i ésser	284

3 Ésser i parlar	285
4 Ésser, parlar i pensar	286
5 L'àmbit del símbol: la pura relació	287
6 La diferència simbòlica	289
7 La funció del símbol	289
8 El símbol és el simbolitzat en el simbolitzant	290
9 Alguns principis	292
10 Graus epistèmics	292
11 La comunicació simbòlica	292
12 El símbol no és objecte de pensament	293
13 La consciència simbòlica	295
14 L'experiència simbòlica	296
15 El paper de la reflexió	299
16 La relativitat del símbol	300
17 Simbolisme i dialèctica	302
18 La tolerància	304
19 La realitat és simbòlica	304
20 La temporalitat	306
21 La transparència	306
22 La adualitat	307
23 La consciència mítica	308
II LOGOMÍTIA I PENSAMENT OCCIDENTAL	311
Introducció	311
<i>a La inadequació del logos</i>	311
<i>b «Nova et vetera»</i>	312
<i>c La mitologia</i>	312
<i>d La consciència mítica</i>	313
<i>e L'epifania del mythos</i>	314
1 Nou aforismes sobre el mite	315
1 <i>No hi ha una fenomenologia del mite</i>	315
2 <i>Hi ha mitofania</i>	317
3 <i>Creiem en el mite sense creure-hi</i>	317
4 <i>El mite no és quelcom sobre què reflexionar</i>	318
5 <i>El vehicle del mite és la fe</i>	319
6 <i>El mite no és objecte del pensament lògic</i>	319
7 <i>Qualsevol mite implica una fe</i>	320
8 <i>El mite és transparent</i>	321
9 <i>El mite és «no dit»</i>	321

2	Corollaris	322
3	Rosmini i nosaltres	322
4	La situació contemporània	322
III EL SÍMBOL DEL KARMAN. LA LLEI DEL KARMAN I LA DIMENSIÓ HISTÒRICA DE L'HOME 325		
1	El problema	325
2	Unes notes indològiques	327
	<i>a Els Veda i els Brāhmaṇa</i>	328
	<i>b Les Upaniṣad</i>	329
	<i>c La tradició</i>	332
	<i>d Una síntesi</i>	334
3	La concepció kàrmica de l'univers	335
	<i>a El que és mític i el que és mitològic</i>	337
	<i>b El karman i el cosmos</i>	339
	<i>c El karman i l'Absolut</i>	340
	<i>d El karman i l'individu</i>	342
4	<i>Karman</i> i historicitat	347
	<i>a El karman i el temps</i>	348
	<i>b El karman i la història</i>	349
	<i>c El karman i l'home</i>	350
IV LA GOT A D'AIGUA. UNA METÀFORA INTERCULTURAL 353		
1	Si l'home és considerat com a gota	365
2	Si l'home és considerat com l'aigua de la gota	367
Tercera part CULTE		
INTRODUCCIÓ 381		
I EL SENTIT DEL CULT E 387		
1	Una faula	387
	<i>a Punt de partida: una preocupació humana</i>	388
	Necessitat d'un nou començament	389

2	Punt central: un problema cosmoteàndric	391
	<i>a Fenomenologia del ritu</i>	391
	<i>b Filosofia del ritual com a símbol</i>	394
	<i>c Teologia de l'acció ritual</i>	396
3	Punt d'arribada: una actitud religiosa contemporània	404
	<i>a Nou sūtra</i>	406
	1 Més que doctrinal, el ritu és simbòlic	406
	2 El ritu no pot ser creat d'una manera conscient o voluntària, i si és manipulad degenera	407
	3 Els rituals sorgeixen quan es dóna un conjunt de circumstàncies propícies	407
	4 Rebutjar un ritu perquè no en podem comprendre el significat és tan inadequat com conservar-lo perquè l'entnem	408
	5 Celebrar un ritual requereix experimentar-ne conscientment la fascinació	409
	6 Sense ritu no hi ha tradició viva	409
	7 El caràcter sagrat inherent a tot ritu no ha d'anar en detriment de la seva secularitat	410
	8 La secularitat del ritu exigeix que es cregui en el seu sentit	411
	9 El ritu exigeix observança de les seves normes, però no en depèn	411
II CULT E I SECULARITAT 413		
1	El problema	413
2	El culte	417
3	La secularitat	420
III CRITERIS PER A UNA RESPOSTA. CONSIDERACIONS METODOLÒGIQUES 423		
1	Criteris insuficients	423
	<i>a Enfocament inadequat</i>	424
	<i>b Criteri insuficient</i>	424
2	Criteris necessaris	426
3	Fidelitat a l'esperit	431
IV SECULARITAT. REFLEXIONS FILOSÒFIQUES 435		
1	Heteronomia sagrada	436
	<i>a Adoració</i>	438
	<i>b Eternitat</i>	439
	<i>c Sacrifici</i>	439

2	Autonomia profana	440
	<i>a</i> Respecte	441
	<i>b</i> Temporalitat	443
	<i>c</i> Servei	444
3	Ontonomia cosmoteàndrica	446
	<i>a</i> Devoció	447
	<i>b</i> Tempiternitat	448
	<i>c</i> Participació	450
4	Tres actituds	452
	<i>a</i> Heteronomia	452
	<i>b</i> Autonomia	453
	<i>c</i> Ontonomia	454
V	CULTE. SUGGERIMENTS TEOLÒGICS	457
1	El principi de complementarietat (el culte a favor o en contra de la vida)	457
	<i>a</i> La integració del culte en la vida humana ordinària	459
	<i>b</i> La introducció de la vida en el culte	461
2	El corollari de la universalitat i la concreció	462
3	Les noves «nigríques» en contrast amb les antigues rúbriques	467
	<i>a</i> Les noves rúbriques	469
	Espontaneïtat	470
	Universalitat	473
	Concreció	475
	Sinceritat	477
	Continuïtat	478
	Ortopraxi	479
	<i>b</i> Les noves «nigríques»	480
	Devoció (<i>bhakti</i>)	482
	Coneixement (<i>jñāna</i>)	482
	Acció (<i>karman</i>)	483
	<i>c</i> El culte en una època secular	485
	NOTA BIBLIOGRÀFICA DE LA TERCERA PART	489
	<i>Glossari</i>	499
	<i>Procedència dels textos</i>	503
	<i>Índex onomàstic</i>	507

ABREVIATURES

AB	Aitareya-brāhmaṇa
ApSS	Āpastambīya-śrauta-sūtra
AU	Aitareya-upaniṣad
AV	Atharva-veda
BhagP	Bhagavata-purāna
BG	Bhagavad-gītā
BS	Brahma-sūtra
BSB	Brahma-sūtra-bhāṣya
BU	Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad
CU	Chāndogya-upaniṣad
Dham	Dhammapada
GarP	Garuḍa-purāna
GopB	Gopatha-brāhmaṇa
IsU	Īśa-upaniṣad
JaimB	Jaiminiya-brāhmaṇa
JaimUB	Jaiminiya-upaniṣad-brāhmaṇa
KaivU	Kaivalya-upaniṣad
KathU	Kaṭha-upaniṣad
KausB	Kauṣītaki-brāhmaṇa
KausU	Kauṣītaki-upaniṣad
KenU	Kena-upaniṣad
MaitB	Maitrī-brāhmaṇa
MaitS	Maitrāyaṇī-saṃhitā
MaitU	Maitrī-upaniṣad
MandU	Māṇḍūkya-upaniṣad

Manu	Mānava-dharmaśāstra (Manu-smṛti)
MB	Mahābhārata
MarkP	Mārkaṇḍeya-purāṇa
MundU	Muṇḍaka-upaniṣad
PadP	Padma-purāṇa
PrasnU	Praśna-upaniṣad
Ram	Ramāyaṇa
RV	R̥g-veda
S	Samhitā
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
SSS	Śaṅkhāyana-śrauta-sūtra
SU	Śvetāśvatara-upaniṣad
SV	Sāma-veda
Svet	Śvetāśvatara
TA	Taittirīya-āraṇyaka
TB	Taittirīya-brāhmaṇa
TMB	Tāṇḍya-mahā-brāhmaṇa
TS	Taittirīya-saṃhitā
TU	Taittirīya-upaniṣad
U	Upaniṣad
V	Veda
VāyuP	Vāyu-purāṇa
VisnP	Viṣṇu-purāṇa
YS	Yoga-sūtra
YSB	Yoga-sūtra-bhāṣya
YV	Yajur-veda (Vājasaneyi-saṃhitā)

INTRODUCCIÓ

EN UN MÓN en el qual els escrits d'abans-d'ahir es consideren ja superats, és audàcia innocent de l'autor i saviesa poc comuna de l'editor publicar un llibre fruit d'anys de reflexió que es remunten a un temps ja llunyà, sobre qüestions que desafien el *mite* del progrés, i que sorgeixen quan l'home s'atura a pensar i s'adona que el seu mateix pensament recolza en una fe de la qual no pot donar raó i que tanmateix no pot acceptar sense una hermenèutica de la seva situació dins la realitat.

Heus aquí en paraules simples la triple problemàtica d'aquest llibre. La vida humana es manifesta en la nostra consciència, que reposa sobre el mite; el mite ens fa creure que en la nostra consciència es manifesta la realitat. Hi tenim *fe*: ¿en la realitat o en la nostra consciència de la realitat? No ens queda més remei que recórrer a l'*hermenèutica* o interpretació d'aquesta vida nostra.

Dit d'una altra manera, sota la influència de l'espiritualitat oriental la llengua anglesa ha donat al mot *realization* el significat de 'salvació', d'alliberament'. Arribem a la plenitud (cel, Déu, la finalitat de l'home, la felicitat) com més ens *realitzem*, és a dir, esdevenim reals, arribem a la realitat; per tant, la finalitat de l'home és realitzar-se, esdevenir plenament real, esdevenir el que és —fins i tot si veiem aquesta realitat com el no-res o el buit.

El camí vers aquesta realització és la fe, o més precisament l'acte de fe: la realització, més o menys lliure, per part de l'home, del que ell *creu* que és la seva finalitat. D'una manera o una altra aquesta sembla que és una convicció universal de l'home, malgrat les diverses interpretacions de la fe i els seus mitjans que s'han desenvolupat en les diverses cultures.

L'anomenada *modernitat*, que avui està influent en gairebé totes les cultures de la Terra, ha posat l'home en crisi quan ha proclamat amb «proves» plausibles que la fe és un mite que ha de ser substituït per la raó. La Il·lustració, i tot l'esperit racionalista consegüent, ha d'illuminar les tenebres de l'anomenat període *religiós* de la humanitat. Però la humanitat torna a entrar en crisi quan s'adona que la *raó* és també un mite que amaga una fe salvífica.

¿Què és el que ens obre a la realitat? ¿Què és *aquesta* realitat? ¿És també un mite? ¿Com hem d'interpretar aquesta fe o aquest mite?

Seguint la inspiració d'un geni místic que es va deixar inspirar per Tomàs d'Aquino, direm que la realitat mateixa és un mite cobert de vel i que la veritable revelació no consisteix a llevar sinó a reconèixer els vel i que la veritable revelació no consisteix a llevar sinó a reconèixer els vel com a tals. Segons el Mestre Eckhart, els vel de la realitat són tres: el vel de la *bondat*, el vel de la *veritat* i el vel de l'*ésser*.

El triple vel de la realitat és el tema ocult d'aquests escrits, i per afrontar-lo hem recorregut a alguns exemples del passat que ni tan sols avui no han perdut res de la seva força. Els vel no són un simple impediment; sense ells quedaríem enlluernats, només reconeixent-los podem veure-hi.

Sovint sentim dir arreu, i no tan sols en ambients científics: «Avui la ciència ha demostrat...», «Avui sabem que...» Això provoca la reacció visceral de molts que pensen: «Aleshores, ¿esperem a demà!», activant així una cursa imparabile vers el demà passat.

Una cosa és que no hi hagi un *avui* perenne —el temps no es pot aturar— i una altra cosa és que l'*avui* només sigui allò que és *present* (¿per a qui?). També aquí hi ha una via mitjana tant pel que fa a la forma com pel que fa al context de les idees.

Rellegint el text m'he adonat que de vegades és un xic dens i que no sempre he desenvolupat les conseqüències de les idees exposades. Amb el pas dels anys algunes idees s'han simplificat, altres han semblat menys importants i altres encara, en el seu moment considerades potser massa agosarades, semblen menys inversemblants en aquest inici de mil·lenni, però considero en qualsevol cas que el text té encara la seva validesa.

Amb això no es pretén defensar una estàtica *philosophia perennis*, sinó un caràcter perenne de la filosofia vista com a aspiració a la saviesa sempre nova i sempre antiga.

M'he referit a aquesta cronologia del mil·lenni, una mica artificial, no per pagar un tribut a la moda o contribuir a una mentalitat monocultural (mil·lenni, ¿per a qui?), sinó per un motiu més pregon, que explicaria per què la popularitat del «nou mil·lenni» no és tan sols fruit d'una manipulació propagandística, sinó que correspon a un arquetip de saviesa humana: l'home rebutja ser un titella a les mans de qualsevol Mercat —dels Déus, dels Homes o, pitjor encara, de les Coses.

Durant molts segles una part de la humanitat s'ha cregut víctima d'un Destí sobre el qual l'home no tenia cap control. Durant altres llargs períodes la humanitat ha cregut que aquest Destí estava obert a la influència dels homes de pregària (els espirituals dins les religions), però experiències amargues de tota mena l'han despertat d'aquest «somni dogmàtic», per la qual cosa ha començat a somiar d'arribar a l'edat il·lustrada, que la faria lliure. Aquestes il·lusions s'estan esfondrant, però. N'hi ha prou amb donar un exemple d'ordre econòmic: la diferència entre el 20% de la població més rica del planeta respecte al 20% de la població més pobre, el 1960 era de 30 a 1; el 1999 era de 82 a 1, i avui l'abisme és encara més gran. ¿Serà l'anomenat monoteisme del mercat el nou ídol?

En poques paraules: una part de la humanitat sent (sovint inconscientment) que el que està en joc en el món actual és més que un canvi d'hàbits o de *bytes* en l'ordinador, que cal quelcom més radical que un gir cap a la dreta o l'esquerra, o que una democràcia més veritable, o que una distribució més equitativa de les «riqueses» o dels «recursos» de la Terra. Dels camperols als intel·lectuals, d'aquells que són creients a aquells que s'anomenen no creients perquè no creuen en les creences dels anomenats «creients», tots perceben que cap reforma de l'actual sistema dominant no serà suficient, i que la *transformació* desitjada sembla que no accepta cap paradigma sinó que els rebutja tots.

Tenim una sospita comprensible davant de qualsevol paradigma (sembla que ens treu la llibertat) i una por fonamentada davant de qualsevol tipus de messianisme. L'experiència històrica de la humanitat no ens permet seguir creient que serem millors que els nostres avantpassats.

Gairebé de manera contemporània, Aristòtil, Buddha, probablement Zarathustra i Laozi van predicar una via mitjana entre l'heteronomia dels Déus i l'autonomia de l'home, però sembla que els homes no hagin trobat

l'equilibri. Alguns profetes de Palestina, i Jesús mateix, seguits per molts savis, sants i fundadors, han proclamat la via de l'Amor, però, pel que sembla, sense gaire èxit. Altres religions han purificat o adaptat el missatge d'antigues tradicions per acabar trobant-se amb l'aparició de noves divisions. També la ciència i la modernitat han cregut en la pau, en la «vila global», en el «happy New World» i en el progrés, però, pel que sembla, amb poc èxit. Els discursos sobre el «nou mil·lenni» són un símptoma d'aquesta crisi.

El «nou mil·lenni» es presenta com un eslògan que trenca amb tots aquests esquemes de reformes moralistes, de prèdiques metafísiques o d'optimismes científics. S'entén que, cansats d'aquestes experiències, els nous vencedors de la història tornin a proclamar la (mateixa) llei de la selva sota la bandera de la llibertat d'intercanvi i creguin que el «mercat» mateix es regularà sol —però sense els homes, que en seran les víctimes.

En qualsevol cas, el tema del llibre no afronta aquesta problemàtica directament, però tampoc no la ignora. Més ben dit, l'estat de la humanitat com a manifestació concreta de la condició humana constitueix el rerefons d'aquests estudis. Serenitat i distància no signifiquen indiferència i manca de sensibilitat.

Les pàgines següents han estat sotmeses a una decantació de moltes dècades que les han redimit de la tirania del temps lineal i homogeni, característic de la societat contemporània d'origen occidental. Han tingut una llarga història i també diverses «reencarnacions».

Aquest primer tom del volum IX està articulat en tres parts, que tracten del mite, el símbol i el culte (el segon tom estarà dedicat a la fe i a la seva interpretació mitjançant les paraules). Per *mite*, en el llenguatge d'avui, s'entén quelcom d'irreal, o simplement una llegenda més o menys fantàstica. Amb la paraula *mythos*, en canvi, entenc el que tradicionalment significava (tot i que no sempre amb claredat), és a dir, una manera diversa que tenen els homes d'expressar una convicció, o més aviat una veritat que no resulta necessàriament «clara i distinta» a la raó i que, tot i això, s'accepta com a òbvia i que, per tant, no li cal ser demostrada.

El llibre comença amb una descripció de les relacions entre *mythos* i tolerància (primera part, secció primera, cap. I), que sembla que és encara una qüestió vital en els nostres dies: massa sovint s'associa la tolerància a feblesa o resignació. Segueix una altra reflexió sobre la relació entre el mite mateix i el problema de la moral (cap. II). Si creiem que la moral és un mite, aleshores correm el risc de no prendre'ns-la seriosament, caient en l'anarquia; d'altra banda, si s'interpreta literalment, es cau en el fanatisme. La qüestió és vital.

Segueixen tres estudis de tipus general sobre el sentit del *mythos* i la seva relació amb la paraula i, per tant, també amb la teologia (cap. III, IV i V). Això serà il·lustrat amb quatre *mythoi* índics que, tot i ser menys coneguts a Occident que els mites grecs, han estat durant segles punts de referència per a aquella cultura. La interculturalitat és un imperatiu humà per al nostre temps. D'aquesta manera es pot superar el provincianisme de les cultures i evitar quedar empresonats en compartiments estancs. Un famós diccionari anglès del 1966 descriu encara *myth* com a 'fictitious narrative usually involving supernatural things' ('narració fictícia que generalment inclou coses sobrenaturals'). Passem, doncs, a la descripció dels quatre *mythoi*. El primer *mythos* (primera part, secció segona, cap. I) és l'equivalent homeomòrfic del mite de la creació i aplega en un dels *mythoi* de l'Orient Mitjà sobre la culpa i la redempció.

El segon (cap. II), el *mythos* de la condició humana, ens ofereix una visió original de què és l'Home. La llargada d'aquest text és un indicatiu de la seva importància: implica tota una antropologia.

El tercer *mythos* (cap. III) ens ofereix un altre exemple d'una certa universalitat de la consciència humana. L'home se sent pecador i redimit, «simul justus et peccator», que diria Martí Luter. Aquesta ambivalència és pròpia de l'ésser humà. L'home no resisteix la temptació, però la seva caiguda resulta que té després un valor superior. «Felix culpa», gosa cantar la litúrgia cristiana.

Una problemàtica anàloga és l'argument del quart *mythos* (cap. IV). El rebuig de l'incest penetra fins a tal punt en la ment humana que ens resulta com a mínim no natural i ens demana de recuperar la innocència per descobrir-ne el sentit profund. La sexualitat és una invariant humana que tantes cultures assumeixen com a referent gairebé universal.

Com hem indicat, el missatge d'aquests *mythoi* no pot ser transmès amb una reflexió exclusivament racional. El *mythos* ens és indispensable. També hem vist com els *mythoi* han de recórrer a metàfores i símbols servint-se de la paraula com a mitjà del *logos*.

Massa sovint s'ha considerat el concepte com el millor instrument de la paraula per tal com tendeix a la univocitat necessària per a la intel·ligibilitat —naturalment conceptual. Reduir el *logos* a concepte duu a un empobriment seriós del *logos*, amb greus repercussions sobre la vida humana mateixa. De fet, però, l'ús més habitual de la paraula és com a símbol, que no tan sols és polivalent sinó que ens salva del gran perill de l'objectivisme, que porta fàcilment al fanatisme. El *mythos* egipci (narrat per Plató) que veu en el descobriment de l'escriptura l'inici de la degeneració de la cultura conté certa veritat. Un pensament purament objectiu no permet altres interpretacions. Una deducció lògica unívoca no permet cap desviació: $2 + 2 = 4$ i només 4. El símbol, en canvi, ens permet superar l'objectivisme sense caure en el subjectivisme. El símbol no és objectiu ni subjectiu; es troba en la relació i, per tant, el diàleg és indispensable per pensar bé —i també per viure bé. La naturalesa humana no és individualista. L'home no és reduïble a l'individu i tampoc a un simple concepte.

Això ens porta, per tant, a parlar amb el mitjà més potent que té l'home per apropar-se a la realitat i als seus semblants: el símbol. Després d'algunes reflexions generals sobre què és el símbol (segona part, cap. I i II), posem com a exemple una paraula fonamental a Orient, sovint malentesa: *karman* (cap. III), paraula que, reduïda a concepte, resulta vulnerable a la raó. Si el símbol del *karman* predomina a la meitat de les cultures, la metàfora de la gota d'aigua (cap. IV), com a símbol de la condició de tota existència, inclosa la humana, és gairebé universal.

El tom conclou (tercera part) amb un llibre que es remunta al 1973 sobre un tema aleshores d'actualitat i també avui de no menys interès, tot i que hagin transcorregut trenta-cinc anys. L'únic canvi evident ha estat en el títol que el Consell Ecumènic de les Esglésies del 1969 havia donat a una «Consulta» que estava en l'origen del llibre. *Secularització* ha estat substituït per *secularitat*. De fet, amb aquest títol he publicat després altres obres.

El tema d'aquest llibre se centra en el ritu, no com a cerimònia sinó com expressió de l'*homo religiosus*, no com a funció sinó com a activitat que l'home realitza en comunió amb el cosmos per al sosteniment de l'univers —*lokasamgraha*, com diu la saviesa hindú. La secularitat, és a dir, l'interès pel secular, ha estat massa sovint considerada en moltes tradicions com un obstacle a la vida espiritual. El sagrat s'oposa al profà (*pro*, 'davant de, fora del', *fanum*, 'temple, lloc sagrat, consagrat als Déus'), però no al secular, que pot ser viscut en la seva sacralitat. Insereixo aquest estudi en aquest tom perquè considero que el tema té gran importància. El llenguatge s'ha anat transformant lentament, però el llibre encara pot ser vàlid.

R. P.

Tavertet, gener del 2008